DESPRE DUBLA VALENȚĂ A LITERATURII DIALECTALE

Simion DĂNILĂ
(Belinț, jud. Timiş)

1. Literatura dialectală, care a luat un mare avânt în zilele noastre, *mai ales* în Banat (dacă nu cumva *numai* în Banat)[1], este un fenomen ce nu poate fi neglijat nici de critica literară[2], nici de dialectologie: pe literat îl atrage îndeosebi arta umorului, pe dialectolog — particularităţile unui grai despre care vrea să ştie mai multe. Iar cititorul, în general cunoscător al graiului respectiv, este captivat şi el de anecdotică şi, fiindcă înțelege prea bine despre ce este vorba, trăieşte satisfacţia şi confortul psihic pe care i-l dă un mijloc de comunicare perfectă între oamenii din acelaşi areal lingvistic. Asemenea confort, el n-a mai trăit decât în literatura populară. Literatura populară este o literatură în grai. Accepţiunea pe care termenul de *literatură dialectală* o are în discuţiile noastre este însă aceea de *literatură dialectală cultă*. Deci n-o confundăm cu folclorul literar, aşa cum nu se confundă nici cu textele dialectale înregistrate cu ocazia anchetelor de teren pe

[1] Între cele două războaie, ea se mai practica şi în alte părţi. N-avem date complete în această privinţă; am dat însă întâmplător peste o cărţulie în *„dialect câmpinean"* (adică *„în limba poporului românesc de pe Câmpia Ardealului şi în special graiul acelor români care locuiesc partea estică a judeţului Cluj şi cea nordică a judeţului Mureş"*): Simeon Rusu, *Primărița.* Comedie în două acte. În dialect câmpinean, Tiparul şi proprietatea Casei de Editură Alexandru Anca, Cluj, 1926, ceea ce atestă că şi în alte zone ale ţării s-au făcut încercări de a utiliza variantele locale ale limbii române ca mijloc de exprimare a creaţiilor literare.

[2] Şi nici nu este neglijat de criticii literari bănăţeni, cum ar fi Cornel Ungureanu, Alexandru Ruja ş.a., care au scris despre Marius Munteanu. În recentul *Dicţionar al Scriitorilor din Banat* coordonat de Al. Ruja, Editura Universităţii de Vest, Timişoara, 2005, lui Marius Munteanu i se consacră un articol semnat de Ioan Viorel Boldureanu.

BDD-V1882 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:01:48 UTC)

care le face dialectologul spre a ilustra apoi anumite fapte de limbă în lucrările sale. Aceasta nu înseamnă că dialectologul nu recurge şi la operele unor scriitori care utilizează limba standard, dar care întrebuinţează şi elemente dialectale, nefăcând însă *„din folosirea materialului dialectal un scop subordonat cercetării limbii“,* ci *„îi atribuie în opera literară în mod deliberat ori spontan funcţia unui mijloc obişnuit de expresie pentru crearea «efectelor prin evocare» a unor realităţi caracteristice unei anumite arii lingvistice“*[3].

Aşadar, dubla valenţă a *literaturii dialectale* decurge din însăşi denumirea ei: pe de o parte, componenta literară, care presupune un text elaborat după toate criteriile şi exigenţele artei literare; pe de altă parte, componenta dialectală, care pretinde scriitorului să posede la perfecţie graiul în care scrie. Pe scurt, literatură dialectală înseamnă *talent scriitoricesc în mânuirea desăvârşită a graiului.*

2. Trebuie să acceptăm că cele două condiţii pe care le reclamă o bună literatură dialectală sunt destul de greu de îndeplinit. Dar nu imposibil, desigur. Dovadă că, de la părintele poeziei române dialectale, Victor Vlad Delamarina, şi până la Marius Munteanu, ultimul maestru al genului, am avut şi avem încă mulţi poeţi de reală valoare în acest domeniu. Şi, ca în orice altă sferă de creaţie, au existat şi există şi azi o puzderie de veleitari care gravitează în jurul celorlalţi fără a reuşi să se impună. Căci nu-i suficient să cunoşti bine graiul în care te-ai născut, ca să fii şi un bun poet al lui. Dacă ar fi aşa, ar însemna ca toţi vorbitorii nativi ai unui grai să fie automat şi buni poeţi. Ceea ce, din păcate sau mai curând din fericire, nu se întâmplă: ne dăm seama ce-ar fi dacă toţi ţăranii şi-ar vinde vaca din grajd ca să-şi poată edita o plachetă de poezii în graiul lor! Cunoscătorii „boemei“ acestui fenomen de care vorbim ştiu că avem în vedere cazuri concrete când facem asemenea afirmaţii.

Din câtă literatură scrisă în graiurile bănăţene am citit, am putut constata următoarele:

2.1. Cea mai îndrăgită şi răspândită formă pe care o îmbracă această literatură dialectală este poezia epică, poezia care are „story“.

2.2. Povestea relatată este aproape întotdeauna o întâmplare cu haz, o anecdotă, o „snoavă“, în care se şfichiuiesc defecte general omeneşti, cum ar fi prostia, aroganţa, lenea etc.

2.3. Scrisă în vers liber, această poezie n-ar avea nici un haz. E de neimaginat aşa ceva; toţi poeţii dialectali recurg la „dulcele stil clasic“, la versul

[3] Ştefan Munteanu, *Scrieri alese*, Cluj, Ed. Clusium, 2003, p. 97.

BDD-V1882 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:01:48 UTC)

cu ritm, rimă şi măsură riguroase. Din acest punct de vedere, unele poezii dialectale sunt simple versificări. Ceea ce nu este chiar aşa de rău, fiindcă aceasta înseamnă o bună familiarizare cu tehnica prozodiei. Partea proastă este că în multe poezii, spre regretul nostru, ritmul sau metrul „şchioapătă“ (dacă ţinem seama că ritmul se obţine dintr-o succesiune regulată de unităţi silabice accentuate şi neaccentuate numite „*picioare* metrice“, realizăm mai uşor cum s-a ajuns să se spună că el „şchioapătă“ uneori).

2.4. La fel de gustate, fiindcă sunt muşcătoare, sunt epigramele; dar se înşală amarnic cel ce crede că patru versuri fără „poantă“ formează o epigramă.

2.5. Fabula se pretează şi ea la transcripţia în grai.

2.6. Încercări izbutite de poezie lirică în grai exisă (încă de la Victor Vlad Delamarina, dar mai ales la Marius Munteanu), din specia cântecului, a romanţei, a pastelului.

2.7. Literatura dialectală în proză şi în dramaturgie este mai puţin uzitată, în subdialectul bănăţean remarcându-se Ioan Viorel Boldureanu, creatorul celebrului personaj Cola lu Tutubă de la microfonul postului Radio Timişoara şi al piesei *Niepoţî lu Moş Costa* (Ed. Marineasa, Timişoara, 2003), scrisă la dorinţa şi îndemnul unor artişti amatori şi îndrumători ai trupei de teatru sătesc din Topolovăţu Mare, jud. Timiş (de remarcat că în această piesă ţăranii, poştaşul, profesorul vorbesc în grai, în timp ce Regizorul, Prăbăgăndistu, frizerul vorbesc într-o limbă literară, corectă sau mai puţin corectă).

3. În privinţa hainei lingvistice care îmbracă această literatură, am dori să facem următoarele observaţii:

3.1. Nu se pune în discuţie buna cunoaştere a graiului la care recurge fiecare autor de literatură dialectală în parte, nici atunci când nu scrie în graiul natal, ci într-unul cu care a venit în contact mai târziu (cum este cazul, de pildă, al lui Virgil Şchiopescu, severineanul devenit bănăţean).

3.2. Motivaţia adoptării scrisului dialectal pentru a se exprima diferă de la scriitor la scriitor. Cu regretatul Ştefan Pătruţ am avut o discuţie pe această temă, înainte de a-şi publica prima carte de poezie dialectală. El susţinea atunci că poezia în grai bănăţean este un bun vehicul pentru circulaţia în diferite medii a cuvintelor dialectale de origine latină, mai numeroase în Banat decât în alte zone ale ţării. I-am răspuns atunci că, raţionând astfel, s-ar putea să facă acest serviciu mai degrabă sârbismelor, germanismelor, maghiarismelor, aflate într-un număr considerabil mai mare în masa vocabularului bănăţean decât termenii specific

BDD-V1882 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:01:48 UTC)

bănățeni moșteniți din latină. Demonstrația i-am făcut-o pe loc, luând la întâmplare din manuscrisul respectiv poezia *Uzoni dă ploaie*: din nouă cuvinte care ar putea fi socotite specific bănățene (*ciurcă, clup, ierugă, rainã, să să-nverpală, şol, uinã, uzoni, voreţ),* nici unul nu este de origine latină. Am constat ulterior că, în „dicționarul" său regional, Ștefan Pătruț a renunțat la această motivație, nespecificând-o între motivele care l-au determinat să redacteze lucrarea în cauză[4]. La urma urmei, n-are nici o importanță originea cuvintelor dintr-un grai, dacă ele îi servesc unui scriitor în modul cel mai potrivit să exprime ceea ce simte şi gândeşte.

3.3. Scriitorii de literatură dialectală simt nevoia acută să-şi explice cuvintele de circulație restrânsă întrebuințate şi o fac fie în note infrapaginale (ca S. Rusu), fie în glosare adăugate cărților (ca I. V. Boldureanu). De regulă, felul în care se alcătuiesc aceste glosare nu-i satisface pe lexicografi, fiindcă autorii n-au nici cea mai mică idee ce însemnătate prezintă pentru lingvist să cunoască, între altele, categoriile morfologice din care fac parte cuvintele glosate, formele lor nominale, eventual câteva ocurențe mai importante, accentul, localitățile în care circulă ele, iar, dacă se editează dicționare, atunci variantele şi câteva contexte ilustrative în transcriere fonetică sunt absolut necesare şi acestea. Aşa stând lucrurile, „dicționarul" citat al lui Şt. Pătruț, care înregistrează cam 4000 de cuvinte bănățene, ne apare ca o lucrare perfectibilă din multe puncte de vedere.

La o comparație cu alte lucrări similare — DA+DLR, DSB (*Dicționarul subdialectului bănățean*, Universitatea Timişoara, vol. I, 1985, vol. II, 1986, redactate de Sergiu Drincu; vol. III, 1987, vol. IV, 1988, redactate de Maria Purdela Sitaru), care, după cât se poate estima, va împărtăşi soarta MER-ului lui Hasdeu, adică nu va reuşi să treacă de litera B cu echipa care a redactat primele două litere într-un mod absolut remarcabil; sau cu cele două volume din *Graiul bănățean* ale lui Lucian Costin (I, Timişoara, 1926; II, Turnu-Severin, 1934) –, aportul de informație nouă este relativ mic în DB. Spre exemplu, prima pagină tratează 26 de cuvinte, dintre care numai două (*acerina* „a agăța, a atârna, a spânzura", *aci* „tâmplar, tişlăr") nu figurează în celelalte lucrări menționate, iar verbul *abate*, care este înregistrat în DA şi DSB, are în DB un sens necunoscut celorlalte două surse: „a aduna spre un anume loc, a strânge, a grupa". Apoi, DB nu consemnează, precum DSB şi Costin, localitățile în care au fost semnalate

[4] Ștefan Pătruț, *Dicționar regional de cuvinte în grai. Zona Banat*, Lugoj, Editura Dacia Europa Nova, 2002, p. 3 (citat în continuare prin sigla DB).

BDD-V1882 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:01:48 UTC)

cuvintele, lăsând impresia că toate au o circulaţie panbănăţeană şi, ca atare, o importanţă egală pentru toţi bănăţenii în comunicarea lor de zi cu zi, ceea ce, evident, nu este exact, fiindcă şi în cazul unui subdialect cum este cel bănăţean există cuvinte care au o largă circulaţie (deci fac parte din vocabularul lui fundamental) şi cuvinte de circulaţie locală (care fac parte din masa vocabularului său).

3.4. O nevoie la fel de stringentă ca aceea de a-şi explica termenii cu care operează o resimte scriitorul dialectal şi referitor la receptarea corectă a textelor sale din punct de vedere fonetic. De aceea, el apelează la fel de fel de artificii pentru notarea sunetelor graiului său, încât în momentul de faţă nu putem vorbi de existenţa unui sistem unitar de transcriere fonetică aplicat tuturor acestor producţii literare. E o mare harababură aici (v. S. Rusu, *op. cit.,* p. 3 sau I. V. Boldureanu, *op. cit.,* p. 6, scriitori care sunt preocupaţi de redarea în scris a particularităţilor fonetice ale graiurilor lor natale). Convingerea noastră este că, sub acest aspect, trebuie făcută cât mai grabnic ordine. Dialectologul ar avea aici un cuvânt greu de spus. Soluţia ar fi adoptarea unei *transcrieri fonetice simplificate* vizând mai ales consoanele, după modelul utilizat de ALR II, s.n. şi NALR (Banat în special), care se bazează pe sistemul Asociaţiei Fonetice Internaţionale, publicat de D. Jones în *Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten*, Berlin, 1928, p. 18-27[5]. O dată stabilit şi însuşit acest sistem, el poate fi folosit atât în transcrierea textelor literare, cât şi a cuvintelor glosate în lucrările de lexicografie aferente. Iar creatorii de programe de scriere computerizată ar putea realiza „fonturile“ necesare, ceea ce ar duce la imprimarea fără probleme a oricărui text sau cuvânt dialectal în cărţi şi publicaţii (de genul celei care apare la Făget, jud. Timiş: „Tăt Bănatu-i fruncea“, revistă trimestrială a Asociaţiei Scriitorilor în Grai Bănăţean).

4. Concluzia care se impune în cazul literaturii dialectale (bănăţene în speţă), a cărei dificultate derivă din dubla ei valenţă, este că, aşa cum se prezintă acum, ea este un fenomen de amatori, în ciuda unor reuşite, dar care tinde să se profesionalizeze tocmai fiindcă repurtează asemenea succese.

[5] FD, V, 1963, p. 163-168.

BDD-V1882 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:01:48 UTC)